

LIPCSEY ANDERSSON EMŐKE

Van-e az avantgárdnak kezdete és vége?

Van-e az avantgárdnak kezdete és vége, korszakhoz köthető-e, vagy időtlen? Mitől avantgárd az avantgárd, érdemes-e neoavantgárdot emlegetni, avagy söpörjünk mindent a modernizmus zsákjába, esetleg még a posztmodernizmust is beleértve? Hol vannak a határok ezek között a fogalmak között, illetve létezik-e köztük átjárás?

Az ilyen és ehhez hasonló kérdések nem szentségtörőek, hiszen az avantgárd lényegéhez tartozik, hogy maga körül minden korábbi normát megkérdőjelez, hogy kísérletező, hogy mindig újra törekszik, hogy innovatív, legyen szó akár művészetről, akár politikáról.

Vannak, akik az avantgárdot a modernizmus alapkövének tekintik. Peter Bürger pedig, aki az avantgárd elméletéről könyvet írt, kijelenti, hogy akik a húszas évek tájékán előőrsként robogva forradalmasították a kultúrát, ugyanúgy klasszikusokká váltak, mint a klasszikusok, és akik a II. világháború után magukat avantgárdnak titulálják, csak reménytelenül ismételtetik a húszas évek avantgárdjának stílusát és stratégiáit, ezért legjobb esetben is csak neoavantgárdnak nevezhetők. A modernizmust emlegetve pedig gyakran ugyanazokat a jellemzőket sorolják fel, amelyeket az avantgárddal kapcsolatosan; kísérletező, és tudatosan megkérdőjelezi a normákat.

Kétséges, hogy manapság, amikor amúgy is minden téren ideológiai zűrzavar uralkodik, s a szavak, a fogalmak, a jelentések régen nem voltak olyan képlékeny állapotban, mint most, egykönnyen valamilyen rendet lehetne teremteni a fenti fogalmak között.

Képlékeny világunk pedig egy úgynevezett avantgárd szemléletű művész számára talán Kánaánt kínál, hiszen olyan, mint egy nyitott mű, melyet végtelenül sokféleképpen lehet értelmezni.

Meglehetősen elterjedt szemlélet, hogy az avantgárd (neoavantgárd, modernizmus, posztmodernizmus stb.) zsákutca a művészetben, de legalábbis valamiféle vajtűfűlű elit hóbortja, amit előbb-utóbb kinő az igazi művész. Pedig az a magatartás, amely a fenti fogalmak mögött meghúzódik, vagyis a normák megkérdőjelezése, az újító szándék és a kísérletező kedv, mindig is ott volt, és ott is lesz az alkotó emberben. Csak ezekkel felvértezve érdemes egy vers megírásához, egy vizuális mű elkészítéséhez, egy zongoradarab, egy elektronikus zenei mű vagy egy regény megírásához, illetve egy performansz bemutatásához hozzáfogni.

Akkor pedig mitől más, mitől avantgárd az avantgárd? - kérdezheti bárki. Ezen a ponton szívesen átengedem a teret azoknak, akik a világot szintén nyitott műként szemlélik, s biztos vagyok benne, hogy ki-ki megtalálja a maga választát.

Itt akár le is zárhatnám az elmélkedést, ám hadd szóljak néhány szót még a fordítási munkáról, melynek tekintélyes részét én végeztem. Elgondolkoztatott az a paradoxon, hogy a művészeti ágak (zene, képzőművészet, irodalom) határait feszegető komplex művészeti alkotásoknak milyen korlátokat tud szabni a nyelv. Még egy kevésbé kísérletező szándékú szöveg, vers fordítása esetében sem könnyű a műfordító dolga, akinek célja az, hogy az eredeti szöveg tartalmát, illetve a szöveg eredeti tartalmát adja vissza egy másik nyelven úgy, hogy az ne tűnjön fordításnak. Fahlström kiáltványába például kishíján beletört a bicskám, mert az elméleti szövegben olyan, a konkrét költészetből kiemelt példák álltak, amelyeket egyszerűen nem lehet magyarra (sem más nyelvre) fordítani. A svéd „ord” szó azt jelenti, hogy 'szó'. A svéd „bord” szó pedig azt, hogy 'asztal'. Ráadásul a „bo” szó 'lakhely'-et jelent. Fahlström kihasználja ezeknek az alakilag egymáshoz közel eső szavaknak az adottságait, és a formát tartalmi síkba emelve olyan asszociációs láncot indít el a jelentés terén, amit magyarul nem lehet visszaadni, csak körülírni. (Ez természetesen akkor is így van, amikor hasonló elvek alapján készült magyar szöveget akarunk más nyelvre fordítani.) Efféle problémákat kellett áthidalnom (bár nem ilyen töményen), amikor Bodin vagy Gassilewski versét fordítottam. Gassilewski ráadásul vizuális költeményt írt, ami még azzal is megfűszerezte a nehézségeket, hogy el kellett dönteni, a szövegmagyarázat megtörheti-e a vizuális élmény egységét, vagy pedig tekintsük azt mindenek felett állónak. A „tiszta” hangköltészeti művek, mint Boberg versei, megkönnyebbülést jelentettek, mert azok minden nyelven ugyanúgy megjeleníthetők.

A fordítás körüli dilemmák közt órlódva megfordult a fejemben, közrejátszanak-e a nyelvi akadályok abban, hogy az avantgárdnak tartott költészethez közelebb kerüljön a szélesebb közönség, és vajon ezek miatt süttették-e erre a költészetre az elitizmus bélyegét? Lássuk be, a nyelvi korlátok miatt nehezebben megközelíthetőek ezek a művek, és még bonyolultabb, hogy fordításban ismerjük meg az ilyen szövegeket.

Úgy gondolom azonban, megéri a fáradságot, hogy olyan műveket hozzunk létre, s tegyünk fordításban is hozzáférhetővé, amelyek szüntelen kísérleteznek, amelyek a képzőművészet, a zene és az irodalom között évszázadok során emelt mesterséges válaszfalakat próbálják lebontani, és ezzel egy komplexebb világszemlélethez segítik hozzá a mű alkotóját és befogadóját.

*

A LEFORDÍTOTT ÉS/VAGY MEGÉRTÉSI KULCCSAL ELLÁTOTT MŰVEK FONTOSABB ADATAI

Christer BOBERG: *Det Normkritiska Normaltillståndet* [Normakritikus normálállapot] = hangvers, a szerző kézírata alapján

Christer BOBERG: *Road Rage Visby* [kb.: Idegroham Visby városában közlekedési dugóban] = hangvers, a szerző kézírata alapján

Christer BOBERG: *Telegonin* [Telegoneia] = hangvers, a *Skuggvältan* című CD-ről (Trombone, 2013)

Lars-Gunnar BODIN: *blek matris* [sápadt mátrix] = a szerző *Få-ordingar* című kötetéből (Firework Edition, No 128., Stockholm, 2013)

- Lars-Gunnar BODIN: *Egy A4-es Magyarországnak = Ett A4 fér Ungern 2017*, a szerző írása a jelen Magyar Műhely-szám részére
- Lars-Gunnar BODIN: A *Få-ordingar* című kötetből = „Strålarna strilar samman i punkterna Y och Q...” kezdetű vers, cím nélkül (Firework Edition, No 128., Stockholm, 2013)
- Öyvind FAHLSTRÖM: *Mg sk lyn bldg szltsnpt kvnok = Håtilla ragulpr på fätskliaben - Manifest för konkret poesi*, előadásként elhangzott 1953-ban Sigtunában egy költészeti konferencián, első megjelenése: *Odyssey* 1954/3-4.
- Jörgen GASSILEWSKI: *gyöngy barbie matrica* = a szerző *pärla / barbie / klistermärke / Vi hade vi inte. / Kommer inte att. / Skulle komma att. / Kunde inte tro att. / Visste inte att.* című kötetéből (Albert Bonniers förlag, Stockholm, 2012)
- Anna HALLBERG: *Sårga négyszögek = Gula fyrkanter*, a szerző *Chow Chow* című kötetéből (Albert Bonniers förlag, Stockholm, 2017)
- Carl Michael von HAUSSWOLFF: *freq_out 8 - 4250 köbméter és 48 óra hang = freq_out 8 - 4 250 cubic metres and 48 hours of sound*, *Kunstjournalen*, 2012, http://www.kunstjournalen.no/12_eng/carl-michael-von-hausswolff-freq_out-8-2013-4-250-cubic-metres-and-48-hours-of-sound.
- Jonas INGVARSSON: *Avantgárd a halál közelében: Torsten Ekbohm és Åke Hodell* = a *Dagens Nyheter* című napilap kultúrrovatójában 2002-ben, illetve 2003-ban megjelent esszék jelen Magyar Műhely-szám részére egyesbeszerkesztett változata
- Jonas INGVARSSON: *Sonja Åkesson és UKON* = a szerző írása a jelen Magyar Műhely-szám részére
- Jesper OLSSON: *Nyomatatók, madarak, emberi hangok, drónok: megjegyzések a svéd hangköltészethez* = megnyitóként elhangzott Johannes Heldén *Field* című kiállításán (HUMlab, Umeå Universitet, 2015)